

Н. В. Пильгун,
кандидат юридичних наук, доцент,
А. С. Смітюх,
студентка

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ В УКРАЇНІ

У статті досліджується юридична техніка як важлива правова категорія, визначається необхідність дотримання її правил і прийомів при розробці та систематизації нормативних документів. Авторами робиться акцент на проблемах, що виникають у сфері юридичної техніки в Україні та тенденціях їх оптимального вирішення.

Ключові слова: юридична техніка, правотворчість, систематизація, колізії та прогалини в законодавстві, уніфікація термінології, правила та прийоми юридичної техніки.

Постановка проблеми та її актуальність. Питання юридичної техніки в юридичній науці та практиці займає важливе місце, адже темпи соціальних перетворень суспільства потребують оперативності в прийнятті нових нормативних актів, розробки актуальних теоретичних і практичних питань їх удосконалення.

За сучасних умов розвитку суспільних відносин постійно виникає необхідність звернення громадян та юридичних осіб до певних правових положень нормативно-правових актів, які вміщують вимоги, заборони та дозволи щодо поведінки суб'єктів та закріплюють відповідні юридичні наслідки за їх невиконання чи порушення. Чимало таких документів в нашій державі є неякісними, що пов'язано з допущенням суперечливих положень у законодавстві, невдалим формулюванням чи вживанням термінів, посиланнями на неіснуючі нормативні акти. Все це негативно впливає на реформування сфер державного і громадського життя, викликає непорозуміння в юридичній практиці та труднощі у тлумаченні норм права.

Саме юридична техніка є тим інститутом, що надає змогу не лише сформулювати зміст юридичного документа, а й забезпечити адекватне усвідомлення змісту правових норм, можливість коригування тих або інших правовідносини у відповідності до їх вимог [1, с. 58].

Аналіз досліджень та публікацій. Проблемі дослідження юридичної техніки присвячено чимало наукових праць, авторами яких є відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: І. О. Биля, Л. В. Успенський, Б. В. Чигидін, М. В. Карташов, Г. І. Муромцев, С. С. Алексєєв, П. М. Рабінович, В. І. Риндюк, Н. М. Оніщенко, Д. Г. Манько, О. А. Ушаков, О. О. Те-

ненкота інші, однак питання перспектив і механізмів її вдосконалення розроблено недостатньо.

Мета статті. Дослідження юридичної техніки як важливої правової категорії, визначення необхідності дотримання її правил і прийомів при розробці та систематизації нормативних актів.

Виклад основного матеріалу. Якщо говорити про витоки юридичної техніки, то слід зазначити, що вона виникла і розвивалася протягом всієї історії існування права, що впливає з її проявів у вигляді навичок, прийомів практичної діяльності щодо реалізації права, а пізніше рекомендацій щодо найбільш доцільного способу здійснення цієї діяльності. Зміст таких рекомендацій змінювався і збагачувався в міру розвитку самого права, тому можна сказати, що юридична техніка виникає із його функціонування, а в міру нагромадження практичного досвіду переростає в практичне знання про шляхи, способи та засоби реалізації права в процесі здійснення юридично значущої діяльності.

В правовій науці саме поняття юридичної техніки розглядається по-різному. Одні автори розуміють її як сукупність засобів і процедур, що мають забезпечити реалізацію цілей права і його захист, інші ж вважають, що сфера юридичної техніки обмежується правотворчістю і судочинством, де норми, вироблені наукою, знаходять своє тлумачення і застосування. Третя група науковців розкриває юридичну техніку як засіб переведення соціальних потреб на мову права. Ще інша група авторів розглядає юридичну техніку, з одного боку, як інтелектуальний різновид правотворчості та

розвиток концепцій, завдяки яким право набуває наукового вираження; а з іншого – як будь-яку роботу по логічній систематизації правових норм, що здійснюється спільними зусиллями доктрини і судової практики. Разом з тим деякі західноєвропейські автори взагалі заперечують необхідність самого поняття юридичної техніки [2, с. 67].

Якщо ж аналізувати ситуацію у сфері розробки проблем юридичної техніки на сучасному етапі, то її стан можна охарактеризувати як перехідний, адже з одного боку спостерігається чітка тенденція до відмови від старих підходів, а з іншого – незавершеність процесу, що підтверджується відсутністю чіткої системи категорій для позначення юридичної техніки, рівень розвитку якої в певній країні визначається на основі реального використання у правових актах технічних засобів і прийомів, ефективності впливу законодавства на політичне, економічне, соціальне і культурне життя.

Щодо правил юридичної техніки, то вони виступають в якості техніко-юридичних норм, що закріплюють правильне й доцільне використання технічних засобів і прийомів, які можуть бути виражені в нормативних актах, у тому числі особливих інструкціях з підготовки та оформлення законопроектів, а також пред'являють законодавцю, іншим суб'єктам суспільних відносин певні вимоги, від дотримання яких залежить досконалість нормативних актів.

Стосовно прийомів юридичної техніки, то в основному виділяють їх дві групи. До першої входять такі, що відносяться до створення тексту правового акта в цілому, а також до визначення його структури (здійснення нумерації складових частин тексту, формулювання заголовка і преамбули, використання реквізитів, формування приміток і посилань), а до другої – прийоми, які спрямовані на формулювання безпосередньо норм права. В свою чергу С. С. Алексєєв вважає, що класифікація прийомів юридичної техніки повинна здійснюватися на основі двох підстав: за ступенем узагальнення норм (абстрактні, казуїстичні) і за способом викладу норм (прямі, бланкетні, контрольні) [3, с. 17].

У сфері юридичної техніки існують певні проблеми, які є важливими для кожної галузевої юридичної науки, оскільки, будучи однією із центральних ланок теорії права, юридична техніка сприяє не лише виділенню конкретної галузі, але й інтерпретації її розвитку, що ви-

значається потребами вдосконалення базових концепцій теоретичного правознавства. Цим обумовлена і необхідність урахування специфіки прийомів юридичної техніки в різних галузях законодавства у зв'язку з відмінностями в предметах і методах галузевого правового регулювання.

Суттєвим є те, що юридична техніка вирізняється складністю, багатогранністю і багатоаспектністю, а як тільки її засоби і прийоми реально втілюються у правових актах, вони стають властивістю певної системи законодавства.

Щодо культури законотворчості, то вона безпосередньо передбачає логічно послідовне викладення змісту, а порушення такої логіки, неточність понять і формулювань, невизначеність використаних термінів призводять до змін і доповнень, численних запитів різних тлумачень і роз'яснень, спотворення змісту закону і неправильного його застосування.

Недотримання вимог юридичної техніки в тексті актів законодавства призводить до появи таких юридичних помилок як закріплення норм, що суперечать Конституції України, відсилання до неіснуючих нормативно-правових актів, неповне закріплення обставин, що мають істотне значення для змісту і застосування конкретної норми права [4, с. 31]. Усе це помітно знижує якість актів законодавства, викликає труднощі в їх тлумаченні і перешкоджає реалізації норм права в конкретних суспільних відносинах.

Невдале формулювання або неточне вживання термінів, допущення суперечливих положень у законодавстві, некоректні посилання породжують зволікання, помилки й непорозуміння в юридичній практиці, заважають ефективному реформуванню всіх сфер державного і громадського життя, ускладнюють удосконалення правової системи України [3, с. 247].

Існує також проблема багатозначності юридичної термінології, що істотно впливає на застосування юридичної техніки в процесі правотворення. Вона виражає не тільки плюралізм наукових підходів, але й реальну складність і неоднозначність самої соціально-правової дійсності. Не менш важливим є той факт, що в Україні нині створена власна правова база, яка складає велику кількість нормативно-правових актів. При цьому досить впливовим виявилось те, що вітчизняні нормотворці, особливо у перші роки незалежності держави, не мали необхідного досвіду творення за-

конодавства потрібного для перехідного періоду, для створення політичної, економічної, соціальної і правової системи, орієнтованої на ринкові відносини. Більшість законодавчих актів перших років незалежності мали декларативний, узагальнений характер, а широка відомча нормотворчість стала закономірним явищем. Тому, характеризуючи це явище, деякі науковці вважають, що відомча нормотворчість вже в сучасній Україні намагається підмінити законодавчу діяльність, а відомчі нормативно-правові акти – закони.

В нашій державі на сьогоднішній день існує низка документів, що містять положення, які можуть бути використані для розробки проєктів нормативно-правових актів, проте єдиний системний документ, який би встановлював вимоги щодо змісту, структури, особливостей формулювання правових норм та конструкцій у проєктах нормативно-правових актів не залежно від суб'єкта, що готує такий проєкт, відсутній. Такий підхід спричиняє недоліки в нормотворчій діяльності, які часом не вдається повністю виправити і на стадії прийняття нормативно-правових актів.

Разом з тим, українська законодавча база характеризується суперечливістю, неузгодженістю численних актів і норм, а розібратися в багатьох правових приписах важко не лише пересічному громадянину, а й досвідченому юристу. Причиною цього є те, що сучасні акти законодавства характеризуються істотними дефектами у вигляді наявності норм, які регулюють не конкретні правовідносини, а носять декларативний характер, рясніють протиріччями, нечіткими формулюваннями, стилістичними погрішностями та іншими неточностями [3, с. 254]. Це стає також одним із факторів виникнення правового нігілізму, коли у свідомості громадян формується переконання про неважливість або необов'язковість законодавчих приписів, про допустимість їх безкарного порушення.

Стан наукового опрацювання проблем застосування юридичної техніки у сучасній юриспруденції і правовій науці в цілому характеризується поступовим відходом від методологічних підходів радянських часів і зумовлюється змінами підходів до природи прав і свобод людини і громадянина, європейськими правоінтеграційними процесами, у тому числі гармонізацією правової системи України із європейським правом. Тобто, відбувається поступове усвідомлення потреби здійснення

змін у сфері юридичної техніки, хоча і підходи до цієї проблеми, які мали місце за радянських часів, великою мірою зберігаються і зараз.

Виходячи з цього, однією із тенденцій розвитку та вдосконалення юридичної техніки в Україні повинно бути її подальше функціонування на базі наукових розробок, які стосуються дослідження не лише правил і засобів, спільних для створення і систематизації усіх нормативно-правових актів, але й специфіки створення і систематизації саме законів [5]. Це дасть підґрунтя для вироблення стабільної практики їх застосування, а також дозволить поставити питання про запровадження відповідальності за неякісну підготовку законів.

Крім того, існує потреба у розробці і застосування тих правил і засобів, які повинні бути спрямовані на ефективніше закріплення в юридичних актах прав і свобод людини і громадянина, які б ґрунтувалися на загальнолюдських правових цінностях, та створення гарантій їх реалізації через подальшу більш інтенсивну наукову розробку існуючих та формування принципово нових юридичних конструкцій норм, інститутів і галузей права.

Ще однією тенденцією вирішення проблем у сфері застосування юридичної техніки та її вдосконалення є подальша наукова розробка теоретичних проблем планування і прогнозування законодавчої діяльності в Україні. А це в свою чергу сприятиме більш ефективному, системному застосуванню правил і засобів юридичної техніки, розвиток якої в Україні повинен відбуватися у напрямку більш ефективного використання здобутків законодавчої, інтерпретаційної і правозастосовної видів юридичної практики.

Не менш важливим для вдосконалення юридичної техніки є активізація вирішення питання її значення для кодифікації законодавства. Також слід більш активно науково опрацьовувати правила і засоби законодавчої техніки у сфері приватного права та втілювати їх результати у практику створення і систематизації законів.

Наступна тенденція розвитку та вдосконалення юридичної техніки в Україні повинна ґрунтуватися на прискоренні процесів інтеграції здобутків загальнотеоретичних, галузевих, міжгалузевих, прикладних, міжнародно-правових юридичних наук, логіки, лінгвістики та інших наук. Окрім того, вона повинна пов'язуватися із необхідністю подальшого теоретичного опрацювання проблем правового

характеру, вивчення критеріїв якості нормативних актів, де чималу роль відіграють розробки концепцій розвитку окремих галузей права, законодавства та концепцій розвитку законодавства України в цілому [6, с. 19].

Щодо правотворчого досвіду, що набувався впродовж багатьох років, то він надає можливість оперативної роботи з огляду на відомі помилки, які коли-небудь припускались при застосуванні правил і засобів юридичної техніки. Тому досить важливим є накопичення відповідної інформації про типові огріхи при роботі над текстом юридичного акта.

Відповідно до цього, актуальним є створення та видання спільними зусиллями науковців та практиків інформаційних збірок, які б вміщували систематизовані дані про типові помилки при підготовці законів з наведенням показових прикладів та варіантів вірного корегування, а також аналіз чинного законодавства на предмет його відповідності вимогам законодавчої техніки [5].

Щодо нових понять і правових термінів, котрі введені у нормативно-правові акти, актуальним завданням є систематизація понятійного апарату та зведення до мінімуму різноманітності дефініцій юридичної техніки та її видів. Це в свою чергу допоможе уникнути помилок у нормативних актах, істотно підвищить їх якість, зникнуть труднощі у розумінні та тлумаченні норм права, а також буде забезпечуватися їх реалізація в конкретних суспільних відносинах.

У правовій науці існує таке поняття, як уніфікація термінології, в процесі якої чималу роль відіграє правова стандартизація як форма санкціонованого закріплення у встановленому порядку переліку комплексу єдиних термінів, які допускаються до вживання у нормативно-правових актах [1, с. 28]. Єдність та цілісність в системі законодавства України значно підвищилася б, якби більшу увагу приділити стандартизації та однозначності правил і засобів юридичної техніки, які повинні застосовуватися при вираженні змісту нормативно-правових актів в обов'язковому порядку.

Одним із найголовніших факторів вдосконалення юридичної техніки є усунення самих причин, що призводять до помилок при підготовці нормативних актів. Виходячи з цього, потрібно більш ретельно досліджувати та враховувати інтенсивний розвиток і оновлення законодавства України; забезпечувати належний рівень експертизи законопроектів; більшу

увагу приділити рівню правової культури і правосвідомості суспільства в цілому та професіоналізму правотворців, зокрема. Крім того, бажано врахувати досвід усталеної законодавчої практики іноземних держав та підняти питання щодо вироблення державної концепції розвитку законодавства України. А саме, незаперечне виконання вимог юридичної техніки свідчить про зацікавленість законотворця в утвердженні у країні верховенства закону і правового режиму шляхом розвитку і вдосконалення механізму правового регулювання.

Висновки. Виходячи з вищевказаного, можна зробити певні узагальнення:

- поняття юридичної техніки, що існує у теорії права, позбавлене чітких меж та не в повній мірі відповідає об'єктивному значенню даного явища державно-правової сфери;

- ситуація у сфері розробки проблем юридичної техніки на сучасному етапі знаходиться у перехідному стані, адже з одного боку спостерігається чітка тенденція до відмови від старих підходів, а з іншого – незавершеність процесу, що підтверджується відсутністю чіткої системи категорій для позначення юридичної техніки;

- недотримання вимог юридичної в тексті актів законодавства призводить до появи чималої кількості юридичних помилок, наявність яких помітно знижує якість законодавчої бази, викликає труднощі в тлумаченні норм та перешкоджає їх реалізації в конкретних суспільних відносинах. Саме тому існує гостра необхідність подальшого теоретичного опрацювання проблем правового характеру, вивчення критеріїв якості нормативних актів, більш інтенсивна наукова розробка існуючих та формування принципово нових юридичних конструкцій норм, інститутів і галузей права, які повинні слугувати забезпеченню та реалізації прав і свобод людини і громадянина.

Таким чином, процес розвитку законодавства після прийняття Конституції України зумовив виникнення багатьох проблем юридичної техніки у сфері правотворчості і правозастосування, інтерпретації і систематизації нормативно-правових актів. В цілому, стан наукового опрацювання проблем у сфері застосування юридичної техніки, а також тенденції її розвитку та вдосконалення зумовлюються станом усіх складових соціальної системи, а подальші дослідження полягають у більш глибокому вивченні аспектів застосування правил і засобів юридичної техніки на практиці.

Література

1. Рабинович П. М. Юридическая техника законотворчества в Украине: общие проблемы / П. М. Рабинович // Журнал российского права. – 2000. – № 4. – 136 с.

2. Биля І. О. Нормотворча техніка: поняття і загальна характеристика // Вісн. Акад. прав. наук України. – Харків, 2002. – № 1(28). – 226 с.

3. Курбатов В. И. Современная юридическая техника: Аналитический обзор концепций:

учебное пособие для вузов / В. И. Курбатов. – Ростов н/Д: Феникс, 2001. – 412 с.

4. Законодавча техніка в Україні: історико-теоретичне дослідження: Монографія. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2007. – 360 с.

5. Терлецька І. Актуальні питання законодавчої техніки в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/Portal/Soc_gum/nziz_vru/2010_1/p5.html

6. Култыкин В. П. Юридическая техника / В. П. Култыкин // СОЦИС: социологические исследования. – 2003. – № 2. – С.8-26.

Н. В. Пильгун, А. С. Смитюх

Перспективы совершенствования юридической техники в Украине

В статье исследуется юридическая техника как важная правовая категория, определяется необходимость соблюдения ее правил и приемов при разработке и систематизации нормативных документов. Авторами делается акцент на проблемах, которые возникают в сфере юридической техники в Украине и тенденциях их оптимального решения.

Ключевые слова: юридическая техника, правотворчество, систематизация, коллизии и пробелы в законодательстве, унификация терминологии, правила и приемы юридической техники.

N. Pilgun, A. Smitiukh

Prospects of perfection of legal technique in Ukraine

In the article a legal technique is investigated as an important legal category, the necessity of observance of its rules and receptions is determined at development and systematization of normative documents. Authors are do an accent on problems which arise up in the field of legal technique in Ukraine and tendencies them optimum decision.

Key words: legal technique, law-making, classification, collision and gaps in legislation, standardization of terminology, rules and methods of legal technology.